

of future preschool teachers' readiness for the organization of children's cognitive activity at preschool institution were the main groups of professional and pedagogical abilities; analytical, prognostic, constructive, projective, gnostical, organizational, communicative, diagnostic and reflexive. In this research the formation of the system of future teachers' professional abilities was carried out with the help of various methods, many of them were maximally close to professional activity; they activated students' training and cognitive activity. The value of a pedagogical task as a method is that it enables future preschool teachers to act like a pedagogue working with children or like a child carrying out adult's tasks. It contributes to creative use of theoretical knowledge and the formation of professional abilities based upon it. In our opinion, the most effective method is the use of the following situations: microsituation, situation-illustration, situation-problem, pedagogical tasks as long as they allow developing pedagogical way of thinking and oral speech, that is, to teach students to recognize the general pedagogical essence of a definite phenomenon, the problem which has to be solved, to consider it and to provide its logical grounding and clear solution to this problem. In the process of discussing a situation the students learn to listen to each other, ask question and answer them, accept one's opinion and by consolidated efforts to come to a certain conclusion. The use of active teaching methods contributed to the effective adoption of professional abilities, since the improvement of training and educational process quality is the main aim of activation. Special attention was paid to interactive teaching methods. The method of given situations provides an opportunity to implement the system of subject – subject relations in different directions of interaction between its participants: teacher – student, student – student, teacher – subgroup, student – subgroup etc. The use of this method at different stages of training and cognitive process contributes to gradual and systematic formation of the main groups of students' professional and pedagogical abilities as well as future specialists' personality formation.

Keywords: professional and pedagogical abilities, pedagogical tasks, problematic situation, method of given situations, interactive education.

Подано до редакції 08.09.14

УДК: 373.2.015.31-053.4

О. С. Семенов

ТВОРЧО СПРЯМОВАНА ОСОБИСТІТЬ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА: СУТНІСТЬ ТА ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті визначено сутність творчо спрямованої особистості старшого дошкільника та виділено її характерні особливості: „наївна” креативність, творча фантазія, підвищена чутливість (нейротизм), інтелектуальні та спеціальні здібності, здатність до роздвоєння „Я”.

Ключові слова: творчість, творчо спрямована особистість, дитина старшого дошкільного віку.

Складний процес становлення українського суспільства у структурі європейського соціокультурного простору актуалізує перед сучасними освітніми системами завдання підтримки самодетермінованих процесів становлення особистості у дитячому віці, як суб'єкта активного перетворювача матеріального світу, суспільства та самого себе. Подібні перетворення передбачають особистісну потребу людини у створенні нових, оригінальних і більш досконалих цінностей матеріального й духовного порядків – потребу в творчості. Отже творча особистість у сучасному світі виступає рушійною силою суспільного розвитку.

Найбільш виразно помічаємо прагнення людини до перетворення світу навколо себе в дошкільному дитинстві. Добре описана в науковій літературі криза трьох років проливає світло на перші ознаки емансипації в поведінці дитини: негативізм, непокірність, впертість, самовілля [4]. У той же час, уважно спостерігаючи за поведінкою дитини у цей період, помічаємо радість, яку переживають дошкільнята від самостійної діяльності: розібрати іграшку, змішати фарби, підставити стілець і дістатися до найвищої „заброненої” шухляди тощо. Дорослі сприймають таку поведінку як бешкетування і, найчастіше, вдаються до заборон та обмежень. На перший погляд, така педагогічна позиція сприяє засвоєнню дитиною норм суспільної

поведінки, але, разом з тим, пригнічує природне прагнення до свободи та пізнання, експериментування та винахідництва. Ще у XVIII ст. Фрідріх Фребель відзначав, що від народження дитина володіє трьома основними інстинктами: віра, пізнання та творчість [3]. Отже, прагнення батьків та педагогів сформувати „правильну” поведінку нерідко віддаляє дитину від її творчої природи. Дорослі не звертають уваги на незрозумілий з першого погляду творчий продукт своєї дитини, не готові до позитивної емоційної та естетичної взаємодії з нею. Вони частіше обирають модель наглядача дитини, дбаючи більше про власний комфорт у ситуації творчого самовияву вихованців. Це породжує значну небезпеку формування конформістської, „шаблонної” особистості, яка переживатиме труднощі життєвої адаптації, а в майбутньому може скласти основу неконкурентного суспільства. Отже, ідея сформувати й закріпити в дитини на ранніх етапах її становлення потреби у творчій діяльності та позитивного відчуття самореалізації у ній є важливим суспільним та науково-педагогічним завданням.

Ідея формування творчої особистості відображена у багатьох вітчизняних державних документах, серед яких: Закони України „Про освіту”, „Про дошкільну освіту”, Базовий компонент дошкільної освіти в Україні, численні постанови та розпорядження

Кабінету Міністрів України, накази, інструктивно-методичні листи Міністерства освіти і науки України.

Питанням становлення творчо спрямованої особистості в дошкільному дитинстві присвячено праці багатьох дослідників. Психологічні основи розвитку творчої особистості в ранній період онтогенезу знаходимо у працях І. Д. Беха, Л. І. Божович, Л. С. Виготського, П. Я. Гальперіна, А. В. Запорожця, А. Л. Леонтєва, С. Л. Рубінштейна, Д. Б. Ельконіна та ін. Згадані вчені здійснили селекцію наукових поглядів щодо визначення суті людини креативної та особливостей її супроводу в педагогічному процесі. У їх працях обґрунтовано особливості морфофункціональної зрілості та вроджені прояви творчої особистості та доведено обумовленість пізнавальної та творчої активності психофізичними змінами та необхідність раннього творчого розвитку дитини в ході його багатоаспектної взаємодії із зовнішнім середовищем і людьми.

Окремо слід відзначити внесок наукових розвідок науковців, котрі безпосередньо досліджували психічний розвиток дитини, як базис творчості (І. Бех, Л. Божович, Д. Ельконін, О. Запорожець, О. Кононко, В. Котирло, В. Кузьменко, С. Кулачківська, С. Ладивір, С. Максименко, В. Мухіна, Т. Пироженко), психофізіологічні основи творчості дошкільника (О. Кочерга), аспекти соціалізації дошкільника в цілому та в ігровій діяльності (Л. Артемова, О. Кононко, Т. Пироженко, Т. Поніманська, К. Карасьова), розвиток мовлення та мовленнєву творчість (А. Богущ, Н. Гавриш), розвиток творчості у процесі ознайомлення з природою (Г. Беленька, О. Половіна, Т. Науменко), рухову творчість (О. Богініч, Е. Вільчковський, Л. Сварковська, Н. Семенова, А. Шевчук).

Аналіз сучасного стану дослідження питань творчої особистості психолого-педагогічній науці дає підстави вважати, що вченими здійснено наукову інтерпретацію поняття „творча особистість”, переважно на основі описового підходу. Це спонукало, наприклад, американського психолога Г. Розена виділити понад 60 якостей творчої особистості. Вітчизняна дослідниця проблем творчості С. Сисоєва, узагальнюючи праці багатьох вчених, виділяє такі якості творчої особистості: оригінальність, схильність відхилятися від шаблону, наполегливість, ініціативність, високий рівень самоорганізації, працездатність, готовність ризикувати, потреба у інтелектуальній праці, незалежність суджень, почуття гумору, сміливість тощо [7, с.125-126]. Різняться між собою й підходи до визначення єдиного поняття „творча особистість”. Складність його формулювання визначається тим, що творча особистість, на нашу думку, водночас виступає міжгалузевим феноменом, категорією сучасної теорії особистості та дотичних до неї галузей знань: філософії, психології, педагогіки, соціології тощо.

Отже, метою статті є продовження наукового пошуку провідних ознак, що визначатимуть сутність та характерні особливості творчо спрямованої особистості старшого дошкільника та встановлення особливостей становлення творчо спрямованої особистості та їх прояви у дошкільному дитинстві.

У період 2012-2014 років ми провели комплекс дослідницько-експериментальних заходів із педагогами, вихованцями та їхніми батьками у дошкільному навчальному закладі № 5 „Пізнайко” м. Луцька. У дослідженні взяли участь 126 вихованців 6-го року життя, сім педагогів-вихователів, вихователі-методист, керівник гуртка образотворчого мистецтва, а також батьки дітей. Серед емпіричних методів дослідження творчо спрямованої особистості використовувались спостереження, інтерв'ю, вивчення продуктів творчої діяльності дітей, вивчення документації. Достовірність отриманих даних забезпечувалась застосуванням методів математичної статистики.

Співбесіди з педагогами-вихователями та батьками старших дошкільників виявили, що на їхню думку творчий процес передбачає кінцевий результат у вигляді творчого продукту, а саме чогось такого, що досі не існувало, або не розв'язувалось у даний спосіб. Батьки та педагоги ознайомлюються із творчим продуктом і оцінюють його у порівнянні із вже відомими для них творами, не враховуючи при цьому шкалу досягнень конкретної дитини. Отож важливо мати на увазі, що в педагогічному контексті творче начало дошкільника в усіх його проявах слід розглядати суто як явище суб'єктивне, цінне, перш за все, для самого суб'єкта. Витоками та передумовами творчого експериментування для дитини виступають не знання про певний вид творчості, уміння малювати, ліпити чи музикувати, а її довільна поведінка, внутрішній світ фантазій, незаангажованість стереотипами, сміливість винахідника тощо.

На цій підставі робимо висновок про те, що дитяча творчість суттєво відрізняється від творчості дорослого. На відміну від культурної креативності дорослої особистості творчість дошкільника є природною поведінкою дитини, позбавлена будь-яких стереотипів. У нашій експериментальній роботі зі старшими дошкільниками та молодшими школярами ми стикались із такими ситуаціями, коли одне і те саме завдання, наприклад зліпити коня, сміливо виконували 94 % дошкільників, а 68 % молодших школярів висловлювали побоювання, що вони можуть не виконати завдання. На нашу думку, це зумовлено не лише віковими відмінностями у психофізіологічному розвитку, але й радикальною зміною більш демократичної атмосфери сімейного виховання та занять у дошкільному навчальному закладі на суворо регламентовані шкільні заняття, де вчителі заохочують „правильні” відповіді, уміння виконати завдання, якомога більше наближено до зразка.

Помічена нами довільність та сміливість дошкільнят дає підстави виділити серед характерних особливостей творчої особистості старшого дошкільника феномен „наївної креативності”, що характеризується відмінною від дорослого структурою та змістом. Дитина 6-го року життя сміливо відтворює у творчому продукті світ своїх фантазій, оскільки на неї не тисне значний життєвий досвід, вантаж стереотипів дорослого. Вона має наївну сміливість: „Я усе можу”, „Зелений кінь також буває” тощо. Слід зауважити, що наївна креативність притаманна для більшості дітей і її слід сприймати як необхідну умову для формування культурної креативності дорослого творця, далекого

від наївності, з багатим досвідом, глибокими знаннями, творчою сміливістю та готовністю до ризику, але не як достатню.

Спостереження за діяльністю старших дошкільників виявляють, що психологічну основу творчих дій дитини становить *фантазія* – синтез уяви й емпатії (перевтілення). Особливо виразно можна побачити зліт фантазії в дітей, що розв'язують завдання, спрямовані на пошук власного неповторного рішення. Що ж спонукає творчу особистість постійно звертатися до фантазії? Що є провідним мотивом у поведінці творчої особистості? Відповіді на ці питання наближують нас до розуміння сутності творчої особистості.

Нами помічено, що творчо спрямована дитина постійно відчуває невдоволення, напругу, певну тривогу. Її не влаштовує реальна дійсність через відсутність впорядкованості, ясності, простоти, завершеності й гармонії. Саме фантазія дає можливість усунути ці протиріччя. Дитина створює свій світ, у якому відчуває себе комфортно і радісно. Ось чому сам процес творчості і його продукти приносять творцеві насолоду.

Педагоги і батьки творчих дошкільнят помічають підвищену чутливість. Складається враження, ніби життєві протиріччя, дискомфорт і дисгармонія самі знаходять творчу особистість. Творчих дітей найчастіше можна помітити у двох протилежних станах, або напруження, тривоги та невдоволення, або у стані задоволення, спокою та релаксації. Перманентна зміна цих станів є одним із проявів *нейротизму*, як особистісної риси творчих особистостей. Нейротизм, підвищена чутливість спонукає дитину займатися творчістю, у якій вона знаходить комфорт і задоволення. Цей процес потребує постійного відновлення та повторення.

У процесі експерименту було помічено, що добре апробований у дошкільному дитинстві досвід рольових ігор трансформується у виразне *роздвоєння „Я” на „Я” реальне та „Я” уявне (творче)*. Активність творчого „Я” у рольових іграх дітей 6-го року життя набуває найбільшого розквіту і зумовлює потребу творчої дитини перебувати у світі своєї уяви (фантазії), умовної реальності – зображувальної, сценічної, літературної тощо. Згодом, звичка перебувати у творчому „Я” породжує ті риси творчої особистості, за якими їх легко впізнати. Це певна задумливість, неуважність, своєрідна „дивакуватість”, які часто характеризують творчих особистостей. Варто дорослому перервати самостійну рольову гру дітей, роботу з конструктором чи зображувальну діяльність, ми одразу побачимо, що діти приймають реальну диспозицію свого буття (реагують на власні імена, виконують доручення, легко переключаються на інший вид діяльності). Отже, можемо зробити висновок про те, що старші дошкільники не втрачають відчуття реальності й чітко диференціюють „Я” реальне та „Я” уявне (творче).

Нами також помічено, що творчі натури супроводжують примусовий вихід з творчого процесу певним роздратуванням, погіршенням настрою. Викликана дорослими фрустрація іноді породжує агресивну поведінку. Окремі діти відчувають ревності під час похвали дорослими інших вихованців у групі, ворожо

ставляться до їхніх заслуг, гордовито й агресивно спілкуються. Батьки таких дітей, які виховали у сім'ї двоє і більше дітей, відзначають, що творчі діти часом справляють враження недисциплінованих та безвідповідальних, лінивих та безтурботних. У той же час, вони виявляють величезну працьовитість та відповідальність у творчості, яка відповідає їхнім здібностям та вподобанням. При цьому такі риси як самовпевненість, висока самооцінка творчих досягнень, на яких наголошують дослідники творчості школярів [1; 7 та ін.], на нашу думку, не є властивими для дітей старшого дошкільного віку.

Безперечно, головним фундаментом на якому постає творчий дошкільник, є його особистість. Саме особливості розвитку та соціального становлення особистості дитини 6-го року життя зумовлюють її актуальний та потенційний творчий потенціал. Ми помітили, що творча особистість постає на ґрунті розвиненого *інтелекту*. Так, кращих результатів у творчій діяльності досягають ті вихованці, які виявляють інтелектуальну незалежність, позитивно проявляють себе у навчальній діяльності. І навпаки, діти із посередніми інтелектуальними досягненнями більшою мірою орієнтуються на репродуктивну діяльність, у взаємодії з дорослими слідує лише готовим шаблонам у поведінці та під час виконання творчих завдань. Виділяючи розвинений інтелект, як характерну особливість творчо спрямованої особистості старшого дошкільника вважаємо за доцільне наголосити на такому показнику як *почуття гумору*. Помічено, що творчі дошкільники поцінують гумор та самі влучно жартують, володіють самоіронією.

Окрім загальних інтелектуальних здібностей, для творчо спрямованої особистості у старшому дошкільному віці властиві *окремі спеціальні здібності*. Педагоги-вихователі однак відзначають, що творчі вихованці мають більш розвинену пам'ять (зорову, музичну, цифрову, рухову тощо), виявляють інтерес до конкретного виду діяльності і, відповідно, досягають у ньому більших успіхів. Не слід ігнорувати також і вроджені анатомо-фізіологічні особливості окремих дітей, що визначають їх творчу спрямованість. Так, серед досліджуваних були виявлені діти із вродженими, добре розвинутими музично-слуховими, вокальними даними. Слід наголосити, що з бесід з батьками було встановлено, що у більшості випадків ці дані не були успадковані.

Суттєвою ознакою творчо спрямованої дитини старшого дошкільного віку є її *допитливість та потреба отримувати нові враження*. Висока пізнавальна активність забезпечує ознайомлення дитини із багатьма тонкощами, новими техніками, методами та приймами самовираження у творчому процесі.

Згадані характерні особливості творчо спрямованої особистості відображено за допомогою схеми 1.1. Окреслений підхід не може вважатися вичерпним. Людина, як суб'єкт творчої діяльності, проявляє креативну здатність відповідно до власних характерних особливостей, темпераменту та реального „Я”. Найбільш загальні досліджені нами характерні особливості дозволяють визначити сутність творчо спрямованої особистості дитини 6-го року життя. Зокрема нами виявлено, що у процесі творчості дитина старшого

дошкільного віку орієнтована як на сам процес так і на результат творення. У ході прояву творчої діяльності вона спирається на творчу фантазію, інтелектуальні, загальні та спеціальні здібності та виявляє допитливість і емоційну потребу у нових враженнях. Її поведінка виступає сукупним індикатором її творчого потенціалу. Зокрема вона діє на основі „наївної” креа-

тивності (відсутності стереотипів, бідності соціального досвіду, творчого безстрашся), займає ігрову позицію, що передбачає роздвоєння „Я” на реальне і творче (уявне), переживаючи ревне, а часом і вороже ставлення до чужих успіхів, має підвищену чутливість (нейротизм) та добре розвинуте почуття гумору.

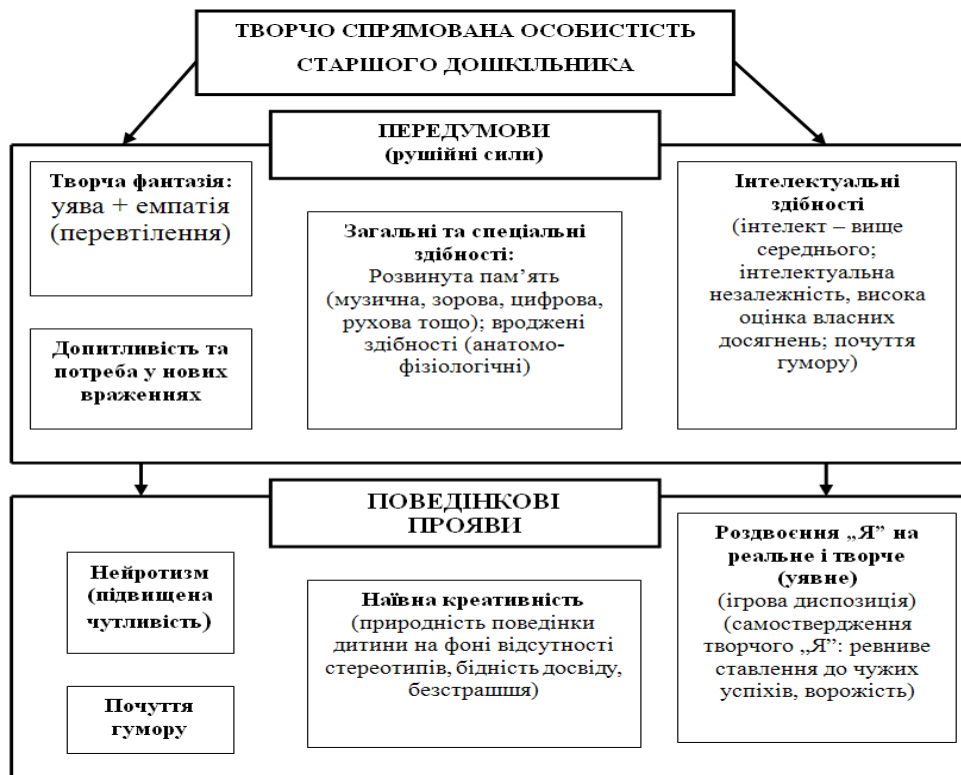


Схема 1.1. Характерні особливості творчо спрямованої особистості старшого дошкільника

Проведене нами дослідження не вичерпує усіх аспектів проблеми пошуку сутності та характерних особливостей організації творчо спрямованої особистості в дошкільному дитинстві. Оскільки об'єктом дослідження виступає дитина зі складною та досі непізнаною внутрішньою суттю та організацією у складній взаємодії із оточуючими її дорослими та ровесниками, вважаємо, що її магістральною характерною рисою виступає значна мінливість, як внутрішня так і між-

суб'єктна. Подальше вивчення характерних особливостей творчо спрямованої особистості створить підґрунтя для більш глибоких висновків стосовно структурної організації досліджуваного явища. Потребують також розв'язання та наукової оцінки питання дидактичного супроводу творчо спрямованої дитини, її оптимального включення у взаємодію з менш креативними ровесниками.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басин Е. Я. Двудукий Янус (о природе творческой личности) / Басин Е. Я. – М. : Гуманитарий, 2009. – 240 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – Кн. 2. – 344 с.
3. Беленька А. В. Дитина дошкільного віку: яка вона? Сучасний вихователь: яким йому бути? / Ганна Володимирівна Беленька // Країна дошкільця, № 1 – 3, 2014. – С. 26-30.
4. Выготский Л. С. Обучение и развитие в дошкольном возрасте / Лев Семёнович Выготский // История советской дошкольной педагогики: Хрестоматия. – М. : Просвещение, 1980. – С. 241-245.

5. Кочерга О. В. Психофізіологія творчості дітей / Олександр Васильович Кочерга. – К. : Шк. світ, 2011. – 118 с.
6. Пустовіт Г. П. Формування творчої особистості у позашкільних навчальних закладах: теоретичний аспект / Григорій Петрович Пустовіт // Позашкільна освіта та виховання. – 2007. – № 1. – С. 2-8.
7. Сисоева С. О. Основи педагогічної творчості: Підручник / Світлана Олександрівна Сисоева. – К. : Міленіум, 2006. – 346 с.
8. Moles A.A. Information theory and Esthetic Perception [Text] / A. Moles.– Urbana, Illinois: University of Illinois Press, 1968. – 208 p.

REFERENCES

1. Basin, Ye. Ya. (2009). *Dvulikiy Yanus (o prirode tvorcheskoi lichnosti) [Two-Faced Janus (about the nature of the creative personality)]*. Moscow: Humanitarniy [in Russian].
2. Bekh, I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti [Education of personality]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Bieliienka, H. V. (2014). *Dytyna Doshkilnogo viku: yaka vona? Suchasnyi vykhovatel: yakym yomu buty? [The child of preschool age: what is it? The modern educator: which should it be?]*. *Kraina doshkillia – Preschool country, 1-3*, 26-30 [in Ukrainian].
4. Vygotskii, L. S. (1980). *Obuchenie i razvitie v doshkolnom vozraste [Education and development in the preschool age]*. *Istoriia sovetskoï doshkolnoi pedagogiki – The history of soviet preschool pedagogy*. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
5. Kocherha, O. V. (2011). *Psykhofiziologiia tvorchosti ditei [Psychophysiology of children creativity]*. Kyiv: Shkilnyi svit [in Ukrainian].
6. Pustovit, H. P. (2007). *Formuvannia tvorchoi osobystosti u pozashkilnykh zakladakh: teoretychnyi aspekt [Forming of the creative personality in the out-of-school education institutions: the theoretical aspect]*. *Pozashkilna osvita ta vykhovannia – Extracurricular education and training, 1*, 2-8 [in Ukrainian].
7. Sysoieva, S. O. (2006). *Osnovy pedahohichnoi tvorchosti [Fundamentals of pedagogical creativity]*. Kyiv: Milenium [in Ukrainian].
8. Moles, A.A. (1998). *Information theory and Esthetic Perception*. Urbana, Illinois: University of Illinois Press [in English].

A. C. Семенов

ТВОРЧЕСКИ НАПРАВЛЕННАЯ ЛИЧНОСТЬ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНИКА: СУЩНОСТЬ И ХАРАКТЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ

В статье рассматривается сущность и характерные особенности творчески направленной личности старшего дошкольника. Определена сущность творчески направленной личности старшего дошкольника и выделены ее характерные особенности: "наивная" креативность, творческая фантазия, повышенная чувствительность (нейротизм), интеллектуальные и специальные способности, способность к раздвоению "Я".

Ключевые слова: творчество, творчески направленная личность, ребенок старшего дошкольного возраста.

O. S. Semenov

SENIOR PRESCHOOLER'S CREATIVE-ORIENTED PERSONALITY: ESSENCE AND CHARACTERISTIC FEATURES

The article is devoted to the theoretical aspects of the essence and the characteristic features of the senior preschooler's creative-oriented personality. In author's opinion, children's creativity is significantly different from adult creativity. As distinct from adult's cultural creativity, preschooler's creativity is a natural behaviour of a child, deprived of any stereotypes. Based on the research of 126 educatees of senior groups of preschool educational institution of Lutsk, the author concludes that in the process of creativity the 6 years old children are equally oriented both on the process and on the result of creative activity. Characteristic features of the creative-oriented personality are the following: reliance on the creative fantasy (imagination combined with empathy), a highly developed intellect, general and special abilities, also curiosity and an acute emotional need for new impressions. A creative-oriented child is not satisfied with the absence of order, clarity, simplicity, completeness and harmony. A child removes these contradictions by applying his fantasy: he/she creates a world in which feels comfortable and happy. Creative children are in two opposite states: stress, anxiety and frustration, or in a state of pleasure, rest and relaxation. Changing these conditions is one of the manifestations of neuroticism. The main indicator of creative orientation of a senior preschool age child is his/her behaviour. In particular, such individuals are characterized by the following features: "naive" creativity (absence of the stereotypes, poverty of the social experience, creative fearlessness), game disposition, which foresees splitting of identity for real and creative (imagined), zealous attitude towards peers, their success, increased sensitivity (neuroticism) and developed sense of humour. Creative children give the impression of undisciplined and irresponsible, lazy and careless. At the same time they show a great diligence and responsibility in art that corresponds to their abilities and preferences. Such traits as self-confidence, high self-esteem of creative achievements are not inherent for senior preschool children.

Keywords: creativity, creative-oriented personality, a child of senior preschool age.

Подано до редакції 08.09.14